

vezérli, amikor az áttekintésben a vitától sem tartózkodva rámutat azokra a lukácsi tételekre, amelyekkel irodalomtörténetírásunk nemigen érthet egyet. A tisztelet nem jelenthet önállótlan azonosulást, a hiánytalan elfogadásnál többet érhet az érdemi polémia, amely szét tudja választani a helytállót és a tévest. Ezt példázza ez az esszé is. Amit elmond, pontos és lényegbevágó, jóllehet a téma oly szövevényes, hogy a kutatásokat ebben a tárgykörben tovább kell folytatni, hogy az alapvetésnek is tartható, gazdag és alapos vázlat majdan teljes ábrázolásá bővülhessen. Az *Ilyés Gyula irodalomszemlélete* azzal emelkedik a jelentős tanulmányok sorába, hogy az egész életmű belső logikájának és jellegadó tartalmának az átértésével sikerül benne feltárni a társadalom osztályszerkezetének a tudatosításából eredő nemzeti elkötelezettség és a plebejus demokratizmus művészet szemléleti tartalmait, a paraszti-plebejus szemléleti illyési esszéírás meghatározó minőségeit. A megközelítés alapszempontjai és a velük összekapcsolt kategóriák elsörendűen alkalmasak az elemzés műveleteinek az irányítására. A „harmadik nemzedék” fogadtatása — mely az „Eszmék” után már „A líra tájai”-ra vezet — a líratörténet és a kritikátörténet elveit alkalmazza együttesen, roppant tanulságosan, remek leleménnyel, újszerű megfigyelések kimondásáig jutva. „A bírálatok, melyeket a harmadik nemzedék indulásakor kapott, azért voltak tévesek és igazságtalanok, mert kiszakították e költőgenerációt abból az összefüggés-láncolatból, ahova tartozott, többnyire a bírálókkal együtt” — olvassuk az írás egyik tézisént. A mintaszerű dolgozat a „visszahelyezést” végzi el, s eközben a nemzedék szereptudatáról, helyzetéről, lírájáról, a korszak kritikájáról, a magyar baloldal problémáiról s a 30-as évek szellemi életéről egész sor kitűnő észrevételt kapunk.

A líratörténet, a költői művek elemzője főként a *magyar líra 1945-től 1948-ig* című periódus-feldolgozásban, valamint a *Mitosz és játék* című Weöres-esszében produkál elsőrangút. Az előbbi valóságos gazdagságához méltó módon ábrázolja líráinknak ezt a fejezetét, meggyőzően választja szét az áramlatokat, jól különbözteti meg a különféle csoportokat,

tömören jellemzi az egyes alkotókat, s külön is megvizsgálja a fiatal költészet két ágát, az „újholdasok” líravilágát és az új népi lírikusok irányát. Úttörő érdemű vállalkozás ez, s ha itt-ott az arányokat, a hangsúlyokat lehetne is vitatni, nem kétséges, hogy a kép hiteles, maradandó értékű összefoglalása egy időszak lírájának. A Weöres-líra elemzése kivált azért figyelemkeltő, mert az egyre gyarapodó szakirodalom eddigi megállapításaihoz képest is tud újat mondani erről az oly nehezen átvilágítható költői világról, egy-egy költemény és egy-egy verstípus érzékeny interpretálásával s az olyasféle összefüggésszakkal, amelyet például az ún. Sziget-mozgalmak és a weöresi világkép érintkezésének a felvázolása elénk tár. Végül a *Költői műfordításunk negyedszázada* című áttekintést emeljük ki; nemcsak a filológiai alaposság, a széles körű tárgyismeret és a fölüyes anyagbirtoklás példájaként, hanem azért is, mert — bár a címében megjelölt feladatot némileg szűkebbre vonja — elsőként kísérli meg ennek a mostohán kezelt területnek a földérintését, s miközben elvégzi az alapozást, olyan kis remeklésekre is futja az erejéből, mint a *The Waste Land* kétféle magyar tolmácsolásának az összehasonlítása.

Az említetteknél kisebb jelentőségű tanulmányok közt is értékes kísérletek vannak — az *Egy regényszerkezet lehetőségei* például —, itt akár a tartalomjegyzék felsorolását is adhatnánk. Ezekhez talán több kiegészítő vagy ellenvető széljegyzetet is lehetne fűzni — pl. a József Attila kritikai szemléletéről szóló korai írás nem oly elmélyült, mint a többiek; a *Korszakok és korszakfordulók* inkább regisztráló jellegű; a Bóka-portréban mintha túlságosan közelről és elnéző megértéssel néznék a modellt — de a lényegen, vagyis a kötet egész megítélésén ez nem változtatna.

A kötet bizonyossága szerint Kenyeres Zoltán a fiatal irodalomtörténész nemzedék egyik legkiforrottabb, a legtöbb reményre jogosító tagja. Bemutatkozó könyve az átlagos pályakezdés eredményeinél sokkal többet mutat fel, olyan irodalmárt avat, akitől a szaktudomány igen sokat várhat.

Fülöp László

DÖMÖTÖR TEKLA: A NÉPSZOKÁSOK KÖLTÉSZE

Bp. 1974. Akadémiai K. 260 I.

Akik a költői műfajok áttekintésével, rendszerezésével akár mint irodalomkutatók, esztétikusok, akár mint folkloristák foglalkoztak, sokszor érezték, hogy a párhuzamosnak tetsző műköltészeti és folklor-kategóriák nem

mindig hozhatók rokonkapcsolatba egymással.

E kérdésnek szenteli Dömötör Tekla új könyvének bevezető részét. „A 19. század, mely az európai népköltészetet fölfedezte, a

népköltészeti műfajok, műnemek meghatározására az irodalomban is általánosan használt terminológiát használta. Azt a terminológiát, mely maga is hosszú történeti fejlődés nyomán jött létre és főként az arisztotelészi poétika nyomán keletkezett és a reneszánszban felújított antik műfajelmélet alapján állott. Ahol az élő irodalmi műfajok párhuzamai nem voltak kielégítőek, ott is többnyire az antikvitásból ismert görög-római definíciókhoz és terminológiához nyúltak vissza és ott kerestek az élő európai népköltészet olyan „primitívnek” tűnő jelenségeihez is párhuzamot, melyek a 19. századi irodalomban már nem voltak megtalálhatók.”

E párhuzamba állítás, relációteremtés az európai népmese, néphalada, népdal vizsgálatánál az évszázados korrespondenciák révén még gyümölcsöző volt. Megváltozott a helyzet, amikor a „primitív” népek költészete is mind ismertebbé vált. Ezeknek sajátosságait alig lehet a mi európai, irodalmi eredetű terminológiánk alkalmazásával magyarázni. Erre a nehézségre a kutatók is hamarosan rájöttek, és a primitív népek saját meghatározásaiból kiindulva kerestek többször is új definíciókat.

A műfaji vizsgálat Európában is, hazánkban is eleinte a társadalmi, közösségi összefüggésekből kiszakított, pusztá szövegekkel törődött, „irodalmi” és „esztétikai” dokumentumként kezelvén őket. Közlésükben a „helyesbítést”, stilizációt is megengedte magának (Erdélyi János, Gyulai Pál). Időnek kellett eltelnie, Bartóknak és Kodálynak eljőnnie, amikor igazán fölismerték és méltatták a kötött, versbefoglalt „műfajoknál” a szöveg és dallam archaikus, bonthatatlan egységét. Majd pedig legújabbban a népköltészet biológiai funkcióját, közösségi sajátosságait, társadalmias vonásait, egy részének pedig ünnepi, szinte liturgikus jellegét.

Dömötör Tekla éppen e legutoljára említett vonatkozásban végez igen jelentős munkát. A népi színjátszás hosszabb tanulmányozása közben szerzett kutatói tanulságok során feladatának ismerte, hogy a népszokásokkal kapcsolatos költői formákat szintézisben vizsgálja és könyve címének megfelelően a népszokások költészete gyanánt vegye szemügyre, keresvén mindig a cselekmény és szó közötti összefüggéseket.

A következő fejezetben ismerteti a népszokás különböző hazai és főleg külföldi meghatározásait. Mint mondja, ő maga csak ama szokásokat kívánta vizsgálni, amelyekhez költői mondanivalók fűződnek. Így főleg a kultikus-szertartásos népszokásokat. Egy részüknek már nincs is a tételeis vallással kapcsolata, annyira önállósultak, talán csak tudat alatti, mágikus összefüggés sejthető közöttük.

Egy-egy szokás, rítus jelentése, célzata egyösszerre is többértelmű lehet, ezért csoporto-

sításuk nem könnyű. Legegyszerűbben talán alkalom és funkció szerint igazodhatunk el. A rendszerező kísérletek leginkább a vallás-fenomenológia eredményeihez tartják magukat, bár természetesen fölhasználják a szociológia, lélektan, művelődéstörténet dokumentációját is.

Ezután a szerző sorra megvizsgálja és sok, eddig ismeretlen anyag bevonásával elemzi a költői szövegeket, így az őrségi rönkhúzást és a szigetközi legényavatást. Mindkettő érdekes példája, hogy egy ősi, kultikus gyökéretű hagyomány eredeti funkcióját jórészt már elvesztve, de közösségi jellegét őrizgetve, szinte műkedvelő színházként épül bele a civilizálódó falu életébe. A szokások eredeti közösségi funkciója, rituális kötöttsége az idők során felhomályosul, de nehezen enyészik el.

A szokások magyarázatául, sőt mintegy igazolásul sokszor mondák kapcsolódnak hozzájuk, ami természetesen továbbélésüket is meghosszabbítja. E mondai magyarázatok vagy a történelemből, főleg a törökvilágból, vagy a hiedelmek köréből keresnek megalapozást. Ez utóbbiak merítenek az egyházi év liturgiájából, tilalmaiból, legendáiból is. Az emberi élet átmeneteinek (legényavatás, házasság, halál) megünnepléséhez is találnak bibliai párhuzamokat.

Szerző e rítus-értelmező szövegek után szól a rítus véghezvitele közben elmondott szövegekről, de ezek olykor el is maradhatnak. A rítusok a fogantatosság érdekében véghezvethetők egyedül, halkan (ráimádkozó asszony, magvető férfi), mégis inkább közösségben (lakodalmi dalok, kurjantások, ételköszöntő rigmusok, halottsiratók) hangzanak el. E rítusszövegek eredeti célzatuk szerint természetesen nemcsak hangulati hatáskeltésre törekszenek, hanem nagyon is gyakorlatiak: valamit elő akarnak idézni, valóságáig élni, vagy legalábbis ünnepélyes atmoszférát teremteni. „A mondott és cselekedett rítus — írja könyvünk kiváló szabotossággal — ugyan nem segít például az eső előidézésében szárazság esetén, vagy az egészség helyreállításában, az évszakok megújításában, de a közösségnek az a hite, hogy a rítussal mindezt elősegítik, már csökkenti a reménytelenséget, különösen amikor olyan tényezőkről van szó, melyekre az emberek reális úton nem tudnak hatni... A személyiség harmonikus alakulását segítik elő az átmeneti rítusai. Ezért kell az emberi élet veszélyes átmeneteit is rituálisan rendezni: a felnőtt korbá, a házasságba és a halálba való átmenetet cselekedetekkel és szavakkal szabályozni. A rituális költészet segítség ad nemcsak a külvilág, hanem a belső zűrzavar ellen is.” A rituális költészet humanizálja a természet ellenséges erőit és az emberi indulatokat, őrzi az élet szép rendjét.

Tanulságosan jellemzi a rituális szövegek

csoportjait: a varázsigéket, ráolvasásokat, mágius jellegű ünnepi kívánásokat (újév, lakodalom), illetőleg ezeknek magyar vonásait.

A ráolvasások egyik típusát bőséges dokumentációval Dömötör Tekla találóan „az áruhás istenség szálláskeresése” névvel illeti. A Szent Péterrel földön vándorló, bűvös szavakkal odaigézelt Jézus betér az emberek hajlékába és elrendezi ügyes-bajos dolgaikat, igazságot tesz közöttük, meggyógyítja őket. Ennek egyházi fejleménye, áttétele a karácsony előtti szálláskeresés.

A könyv következő fejezetében a magyar rítusénekek motívumkincséről olvassunk. Dús-gazdag a téli ünnep köré. A magyarság népközi helyzetében sokszor teremt szintézist Kelet és Nyugat között. Ennek jellegzetes megnyilatkozása a regélés, amelyben keleti és nyugati elemek ötvöződnék. Megfelelő történeti és földrajzi összefüggésekben kerülnek tárgyalásra a Luca-napi köszöntők, az évkezdő énekekben és gesztusokban fölbukkanó fa-, főleg almafa- és szarvasmotívumok, amelyek egyaránt táplálkoznak antik és egyházi gyökerekből.

A tavaszi és nyáreli ünnepek vegetációs jellegű rítusénekeinek tárgyalt motívumai közül kiemeljük a növényvilág (villó, májusfa), esővárászlás (dodola) szomágiás célzatait, a szentiváni ének gazdag, sokrétű előadását, messzeágazó vonatkozásait, egyes szövegrészeit a Mária-kultusszal való összefüggéseit. Szakirodalmunkban először említi az ősi

Mazuran, Ive: Čudesna Ivana Kapistrana — Miracula Iohannis de Capistrano. Ilok, A. D. 1460. (Historijski Arhiv u Osijeku. Grada za historiju. Osijeka i Slavonije, 4.) Osijek, 1972. 197 p.

Kereken egy évszázada tudják a történészek, hogy az 1456. október 23-án Újlakon (Ilok) meghalt és az ottani ferences templomban eltemetett Kapisztránói János csodáit Újlaki Miklós macsói bánnak és a város földesurának kezdeményezésére egy városi bizottság 1460 tavaszán írásba foglalta „pro magnificencia istius regni Hungarie, excellentia domini Nicolai prelibati”, hogy ezzel is elősegítse a nándorfehérvári ütközet egyik hőséneke szenttéavatását. A szenttéavatás ekkor nem sikerült (csak 1724-ben került rá sor), az iratok a *sacco di Roma*-nál szétszóródtak, így kerülhetett a jegyzőkönyv egyik példánya a párizsi Bibliothèque Nationalba (Acta Miscell. Lat., 5620. A). A kézirat kiadására Josip Bösendorfer már 1954-ben biztatta a szerzőt, húsz évvel később sikerült megjeleníteni a nyomtatásban majdnem 70 oldalt

labirintus-mitoszt, mint egyes tavaszi leányjátékaink lehetséges ősforrását, mintáját (körjátékok, csigavonalban bontakozó játékok, bujj-bujj zöldág). Önálló, eredeti méltatásban részesült a Júlia szép leány balladája. A gazdag irodalmi dokumentációban lehetett volna még hivatkozni Karl Meisen kiváló kutatásaira is.

A befejező részben tanulságos a népi szintjéktípusokról szóló, kissé szűkszavú fejezet. Hasonlóan bővebb kifejtést érdemelt volna a fölvetett szempont újszerűsége miatt az egyházi ihletésű epikumoknak dialogizálása, át-dolgozása főleg a székely ferencesesség, Kájoni János hatására. Nyilván a Szerző előtt sem ismeretlen a Lélek és Halál paraszti halottvirrasztásokon előadott, barokk ihletésű párbeszéde, amely még a középkori Jedermann fejleménye. A siratóénekekről szóló, egyébként tanulságos rész is sürgeti esetleges új kiadásban a gazdagabb dokumentációt, nyomában pedig a behatóbb értelmezést.

Dömötör Tekla új műve mind műfajelméleti kérdések bátor fölvetésénél, a folklór és irodalom határkérdéseinek revíziójánál, mind pedig európai horizontjánál, a nemzetközi szakirodalomban való otthonosságánál, továbbá gazdag, eddig sokszor ismeretlen anyagban és hivatkozásban bővelkedő dokumentációjánál fogva méltán érdemli meg a folklór és irodalom kutatóinak különös figyelmét.

Bálint Sándor
kifejtő jegyzőkönyv latin szövegét. (23—90.) Megjegyzem, a két világháború között Budapesten is voltak hasonló törekvések, ekkor készült el több szerzőnek vaskos másolata, amely ma a ferencesrendi levéltárban található.

Mazuran kiadása kifogástalan, ellenőrzését a kötet végén közölt facsimile (111—197.) teszi lehetővé. A személy- és helynevek meghatározását a (szerb nyelvű) lábjegyzetek könnyítik meg, amelyekben a korabeli névformák is megtalálhatók. A legnagyobb erőssége a kötetnek két mutató; közülük az első a személy- és helyneveket (ismét mai szerb és régi magyar formájában), a második latinul (és utána zárójelben szerbül) a „legfontosabb fogalmakat és tárgyakat” tartalmazza. Ez utóbbi néhánylapos (103—107.) mutató különösen értékes azok számára, akik a csodákat tárgyi szempontból szeretnék megközelíteni.

A jegyzőkönyv 188 csodát tartalmaz, forrásértékét még megközelítőleg sem lehet érzékeltetni, hiszen éppen azon a területen nyújt tömeges felvilágosítást, ahol jogi formákba merevedett okleveleink szinte teljes hallgatásba burkolódnak: a mindennapi életből, éspe-